

քրիստոնեայ անունը միայն մի անիմատ բառ չէ նորա համար։—Այս արդարեւ մի միութիւնն որ բոլոր եկեղեցիների մէջ հաստատել ցանկալի էր, որի կարիքը գուցէ այժմ աւելի զգալի է քան երբէք, զգալի յատկապէս մեզ հայերիս համար, մի միութիւն, որի շնորհիւ Ամերիկացի քրիստոնէի սիրտը մղկտում է, երբ նորանից հազար մղոններով հեռու գտնուող մի Ասիացի քրիստոնէի զրկանք և նեղութիւն են հասցնում, որ եթէ գոյութիւն ունենար՝ Արևմտ-գնդակից մինչև Աւստրալիոյ կղզիները, Ամերիկայից մինչև Ճափոնիա, ամբողջ քրիստոնեայ աշխարհը սոսկումով ու զայրոյթով ոտքի պէտք է ելնէր, Քրիստոսի անունն պատիւը վերականգնէր՝ երբ տասնեակ հազարներով անմեղ հաւատացեալների նահատակութիւնը լսեց, ոչ մի եկեղեցի անտարբերութեամբ չպէտք է նայէր մի եկեղեցւոյ խաչը պղծուած, ու հաղորդութեան կենարար մասունքը ոտքի տակ տրուած տեսնելով, բայց մտածելով, որ այդ խաչը այս կամ այն նիւթից, այս կամ այն ձևով է շինուած, այդ հաղորդութեան խորհուրդի համար խմոր և ջուր չէ գործածուած . . . Հայոց եկեղեցին տառապում է, աւաղ, այդ միութեան զգացումների պակասութիւնից, բայց նորա տառապանքն ամբոյստ բողբոջին հակառակն է և չէ, որ մի ուրիշ միութիւն առաջարկել, որ թելադրութիւն չէ նոյն ոգւոյ։

Կ. Վ.

ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՆ և ԱՐԵՎԵԼՔԻ
ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐԸ.

Բողոքական միսիոնի հիմնական և խոշոր սրտալներից մինն այն է, որ նա իւր ոյժերը փոխանակ բացառապէս ոչ—քրիստոնեայ ազգերի վրայ կենդրոնացնելու, ջանք է անում նաև միւս քրիստոնեայ, բայց ոչ բողոքական, եկեղեցիներին բողոքական դարձնելու, Այսպէս Եւրոպայի լուծերական, կալուախական եկեղեցիները քարոզչներ են զրկում Խալիայի և Սպանիայի կաթոլիկների մօտ, որպէս նաև բողոքականների, յոյների և հայերի մօտ, որոնք արդէն քրիստոնեաներ են և դաւանում են մի քրիստոնէութիւն, որ շատ աւելի հին է քան բողոքականութիւնը, Ամերիկայի զանազան բողոքական եկեղեցիները—մեծ մասով կալուախական—միսիոնարական եռանդի կողմից գերազանցել են միշտ և գերազանցում են Հին Աշխարհի իրանց դաւանակիցներից, նրանք ոչ միայն բաղմամբ միսիոններ են

հաստատել յիշուած ազգերի մէջ, այլ նաև Եւրոպայի բողոքական, բայց ոչ կալուախական համայնքների մէջ, Այսպէս յառաջ է եկել այն տարօրինակ երևոյթը, որ Ամերիկայի մեթոդիստները և բապտիստները—մկրտողները—փոքրիկ համայնքներ են կազմել զուտ լուծերականներից, որ, այսպիսի մէջ, որոնց անգամներն հարկաւ «գողացուած» են լուծերական եկեղեցիներից։

Բողոքական եկեղեցիների այս ընթացքը հիմնուած է այն համոզմունքի վրայ, թէ «մաքուր վարդապետութիւնը»—pure doctrine—միայն իրանց սեպհականութիւնն է, և հետեւապէս իրանց պարտքն է բոլոր աշխարհի, հեթանոս կամ «անուանական» քրիստոնեայ ժողովուրդներին հաւասարապէս, զուտ ճշմարտութեանը դարձնել։

Թողնենք, որ այս տեսակետը միամիտ և քրիստոնէութեան լայն ոգուն չհամապատասխանող մի տեսակէտ է, որովհետև այն ո՞ր եկեղեցին է, որ կարող է ասել, Նո միայն ունիմ բովանդակ ճշմարտութիւնը և միւսները ոչ, —նա մեծապէս վնասել է քրիստոնէական գործի յառաջացմանը, Գիտար չէ երևակայել, թէ որքան յառաջացած կը լինէր Քրիստոսի Աւետարանն աշխարհիս մէջ, եթէ քրիստոնէական տարբեր եկեղեցիների այս հակընդդէմ և թշնամի ոյժերը միացած գործէին, և գործէին միայն ոչ քրիստոնեայ ժողովուրդների մէջ, Այս միութեան բացակայութեամբ գլխաւորապէս բացատրուում է այն, որ թէև մօտ երկու հազար տարիներ են անցել այն օրերից, երբ նազարէթի Մարգարէն պատուիրեց իւր աշակերտներին՝ ի մի հօտ գումարելու բոլոր ազգերին, այսօր մարդկութեան մի փոքրիկ մասը միայն քրիստոնեայ է, Ասում ենք «գլխաւորապէս», զի այս հետաքրքրական երևոյթն ուրիշ պատճառներ ևս ունի, որոնց քննութեան մէջ մտնելը այս յօդուածի համետ շրջանակից դուրս է։

Բողոքական միսիոնի այս սխալը ոչ մի տեղ այնպէս շօշափելի կերպով երևան չէ եկել, որպէս հայերի մէջ, Եթէ միսիոնարների նպատակն էր զօրացնել քրիստոնէական կեանքը հայերի մէջ, և ոչ թէ իրանց սեպհական եկեղեցիների համար «եկամուտներ» ճարել, ապա նրանք կարող էին աջակցել նոյն իսկ Հայ Եկեղեցու առաջնորդներին՝ յառաջ տանելու քրիստոնէութեան ընդհանուր գործը, Բայց ինչ արին նրանք, Հայոց եկեղեցուց այսպէս թէ այնպէս խլած անգամներից կազմեցին մի նոր եկեղեցի, «Հայ—բողոքական» եկեղեցի, որ աւելի ուղիղ կը լինէր անուանել «ամերիկեան եկեղեցի հայերի մէջ», որովհետև այդ եկեղեցին անուանով միայն հայական էր, իսկ ոգով և կազմութեամբ՝ ամերիկեան։

Ամերիկացի միսիոնարների մէջ ամենից ընտիր և խելացի անդամները խոստովանում են, որ յիբաւի Ամերիկեան Բողոք սխալ ընթացք բռնեց Հայկական միսիոնի մէջ, բայց թէ աւելացնում են, որ ուրոյն բողոքական համայնք կազմելու զխաւոր պատճառը Կ. Պոլսի հայ հոգևոր վարչութեան հալածանքներն են եղել:

Առանց մտնելու այս հարցի քննութեան մէջ, այնքանն ասեմք այստեղ, որ մենք միշտ լաւատես ենք հայ բողոքական համայնքի նկատմամբ, և համոզուած ենք, որ նրանք վերջ—առաջ Հայ Եկեղեցու գիրկը պիտի վերադառնան, եթէ այդ եկեղեցին արժանաւոր հովիւներ և քարոզիչներ ունենայ: Այստեղ ուրախութեամբ արձանագրում ենք այն իրողութիւնը, որ Թիւրքիայի հայ բողոքական համայնքը վերջերս միտք էր յղացել իրանց զուտ ազգային գործերը ստորադրելու մեր պատրիարքարանին և պաշտօնապէս նրա հետ կապուելու՝ որպէս մի մարմին թուրք վարչութեան առաջ, Բայց ծանօթ հանգամանքներն արգելք եղան առ այժմ այս ազգօգուտ մտքի իրագործուելուն:

Բոլոր բողոքական եկեղեցիների մէջ եպիսկոպոսական կամ անգլիկան եկեղեցին սկզբից ի վեր մի առանձին համակրութիւն է ցոյց տուել դէպի Հայաստանեայց Եկեղեցին և արևելքի միւս եկեղեցիներն ընդհանրապէս: Եկեղեցու պատմութեանը ծանօթ ընթերցողին այս հանգամանքը խորթ կերեւի անշուշտ, որովհետև պատմութեան մէջ, հինգերորդ դարից մինչև մեր օրերը, տարբեր ազգային կամ տեղական եկեղեցիները միմայն նշովք, լաւագոյն դէպքում արհամարհանք են ունեցել դէպի իրար, բայց ոչ սիրոյ և միութեան հակումներ: Միութեան, աւելի ծիշգ ասած միացման համար եղած ջանքերը բոլոր են մեր քաղաքական շարժառիթներից և քաղաքական նպատակների համար. իսկ Գաղաքականութիւն և Քրիստոսի Կրօն—երկու միմեանցից գլխովին տարբեր մեծութիւններ են, և նրանց միացումը կատարուել է միշտ ի վնաս կրօնի:

Անգլիկան եկեղեցու Արևելքի եկեղեցիներին մօտենալու ձգտումները բացատրուում են հետևեալ հանգամանքով: Այս դարու կեսից ի վեր երկու զօրաւոր հոսանքներ գործում են անգլիկան եկեղեցու մէջ, տարբեր ուղղութեամբ: Առաջ սկսուեց այսպէս կոչուած աւետարանական—evangelical—հոսանքը, որ ձգտում էր անգլիկան եկեղեցին դնել «պապութեան մնացորդներից» և վերակազմել այն աւետարանի սկզբունքների վրայ: Այս շարժումն առաջ բերեց մեթոդիստների անջատումը պետական եկեղեցուց և «ստորին եկեղեցու» կազմակերպումը

բուն եկեղեցու շրջանակի մէջ, Իբրև բողոք այս պուրիտանական շարժման դէմ, յառաջ եկաւ ծիսական շարժումը, զխաւորապէս նիւման եպիսկոպոսի (յետոյ կարգինալ) և իւր համախոհների ձեռքով, և այսպիսով կազմուեց «վերին եկեղեցին», «Ստորին եկեղեցին»—Low Church իւր կազմով և ուղղութեամբ նման է միւս բողոքական եկեղեցիներին—պարզ և աւետարանական. վերին եկեղեցին—High Church—ընդհակառակը իւր կազմութեամբ և ծեսերով բոլորովին մօտենում է կաթոլիկ եկեղեցուն, Եկեղեցիների ծեսերին մօտիկ ծանօթութիւն ունեցողը միայն կարող է զանազանել Լոնդոնի եպիսկոպոսական Ս. Պօղոս մայր եկեղեցու ժամապաշտութիւնը՝ Բէօլնի կաթոլիկ մայր եկեղեցու ժամապաշտութիւնից, Ինչքան որ զօրանում է աւետարանական կամ պարզակրօն հոսանքը անգլիական եկեղեցու մէջ, նոյնքան և վերին եկեղեցու կողմնակիցները ջանք են լծալու ամրացնելու իրանց գիրքը և շահելու նոր կողմնակիցներ, Բրիտանական արքայական տունը, ազնուականութեան մեծագոյն մասը, անգլիական fashionable (մօդնի) հասարակութիւնը և եկեղեցու բարձր պաշտօնեաները պատկանում են «վերին» եկեղեցուն, Այսպէս ուրեմն կարող ենք ասել, որ եպիսկոպոսական վերին եկեղեցին Անգլիայի պաշտօնական եկեղեցին է, Այս եկեղեցին է ահա, որ փնտռում է Արևելքի եկեղեցիների համակրութիւնը:

«Վերին» եկեղեցու այս ծիսասիրական ձգտումները շատ անգամ բացատրուում են որպէս կաթոլիկ եկեղեցուն մօտենալու նշաններ, Բայց այս բացատրութիւնը հիմնովին սխալ է: Այս սխալը գործեց նաև Լեոն ԺԳ. պապը իւր վերջին շրջաբերականի մէջ, որով անգլիացիներին հրաւիրում էր միանալ Հռոմի եկեղեցու հետ, Քենտրբորիի արքեպիսկոպոսը մի զօրաւոր պատասխանով ցոյց առեց, որ պապը խաբուում է իւր յոյսերի մէջ, և թէ հպարտ բրիտանացիներին պապական լուծին ենթարկել անկարելի է: Անգլիական «վերին» եկեղեցին, որ մեծութեմ է բողոքական կոչուել, և կոչում է իրան կաթոլիկ եկեղեցի Քրիստոսի, որպէս մի անկախ ծիւղ Պաթուղիկէ Եկեղեցու, ուրիշ տեղ է որոնում միութիւնը, այն է Արևելքի եկեղեցիների մէջ, Բաւեական յարաբերութիւններ հաստատել այդ եկեղեցիների հետ, ճանաչուել նրանցից որպէս անկախ և առաքելական եկեղեցի և անգամ ուղղափառ ընդհանրական եկեղեցու, և այսպիսով Հռոմի դէմ հաստատուն ոտնատեղ ծարել—այս է ահա անգլիական եկեղեցու ցանկութիւնը, Այս եկեղեցու պաշտօնութեան սրտի ուղեւիղն այն է,

որ արեւելեան պատրիարքներից կամ սինոզներից մինն ու մինը—լինի այդ Հայոց Աթուղիկոսը, Ասորիների կամ Հարեշների պատրիարքը կամ Յուշաց և Ռուսաց սինոզ կամ բոլորը միասին անգլիական ձեռնադրութիւնը կամ եպիսկոպոսութիւնը որպէս առաքելաւանդ ծանաչեն, Այս կէտն է ահա, որ պնդելով պնդում են եպիսկոպոսականները և որ մերժում է կաթոլիկ եկեղեցին, Հռոմը պնդում է թէ անգլիական ձեռնադրութիւնն անկախ և առաքելաւանդ չէ, այլ ապօրինի՝ Հենրիկոս Աթերորդի օրից սկսած:

Անգլիկան եկեղեցին դաշնակիցներ է որոնում Արեւելքի եկեղեցիների մէջ Հռոմի դէմ: Իւր կողմից նա այդ եկեղեցիներն ընդունում է որպէս ուղղափառ և պահպանող առաքելական աւանդութիւնների, և սորանով չիմնապէս ջնջւում է միւս բողոքական եկեղեցիներից որոնք այս եկեղեցիները, կաթոլիկն էլ մէջը հաշուած, համարում են սկզբնական առաքելական եկեղեցու նախատիպարից հեռացած, ուստի և վերանորոգութեան կարօտ, դաւանական և ծիսական մոլորով, Հետեւապէս անգլիական եկեղեցին միսիոնարներ չի ղրկում արեւելքի չին քրիստոնեաներին—Հայերին, ասորիներին, յոյներին ևլն, եպիսկոպոսական դարձնելու, Եթէ այսպիսի փորձեր եղել են երբեմն երբեմն, մասնաւոր նշանակութիւն են ունեցել և բոլորովն զխառնապէս «ստորին» կամ աւետարանական եպիսկոպոսական եկեղեցու կողմից:

Պատմենք երկու խօսքով թէ ինչ վիճակի մէջ է այս յարաբերութիւնը, Ռուսաց պրաւոսլաւնիյ եկեղեցու և անգլիական եկեղեցու մէջ բարեկամական յարաբերութիւնները վաղուց են սկսուած և այժմ բաւական յառաջացած են, Անգլիական աստուածաբանական և կրօնական երկերը թարգմանուում են ռուսերէնի Ալեքսանդր Մանսօրի հաճութեամբ, մինչդեռ նոյնը չի կարելի ասել անգլիական միւս բողոքական, որպէս նաև գերմանական կրօնական երկերի մասին:

Անցեալ տարի Օքսֆորդ եղածս միջոցին, առիթ ունեցայ այս մասին խօսելու «վերին եկեղեցու» մի քանի անդամների հետ, և նկատեցի, թէ որչափ ուրախ են նրանք Ռուսաց սինոզի կողմից բարեկամական նշաններ տեսնելով, «Անգլիական և Ռուսաց եկեղեցիների յարաբերութիւնները վերջին յիսուն տարիների ընթացքում» *) խորագրով գրքի մէջ, յառաջ են բերուած ռուս յայտնի աստուա-

ծարան Խամեակովսկու գրած նամակները հանգուցեալ պրոֆեսոր Ուլլիամ Պամերին, —Այս նամակների մէջ Խամեակովսկին մեծ համակրութեամբ է խօսում անգլիկան աստուածաբանութեան և եկեղեցու մասին, Մտադրութիւն կայ նաև Օքսֆորդի կամ Քէմբրիջի համալսարանում մի յատուկ բաժին բանալու ռուս եկեղեցու աստուածաբանութեան և աստուածաբան ուսանողների համար:

Ասորոց եկեղեցու հետ յարաբերութիւնն աւելի սերտ է և գործնական, Քենտրերբրիի արքեպիսկոպոսի նախագահութեամբ մի ընկերութիւն է կազմուած այս նպատակով, Ընկերութեան անունն է „Archbishop's Mission to the Assyrian Christians“ (Արքեպիսկոպոսական առաքելութիւնը Ասորի քրիստոնեաների մօտ), Այս ընկերութիւնը պահում է Ուրմիայում մի միջնակարգ դպրոց ասորի պատանիների համար, որոնք պատրաստուում են իրանց եկեղեցուն ծառայելու, Երկու հարիւրից աւելի սաներ ունի այս վարժարանը, Տասնութէկ անգլիացի եկեղեցականներ և «քոյրեր» ղրադուած են այս գործով, որպէս նաև ընդհանրապէս կրթութեան գործով Ասորիների մէջ, Ընկերութիւնը հաստատել է մի տպարան ասորերէն (նեստորական) տառերով և հրատարակել է արդէն բազմաթիւ ասորերէն գրուածներ, Տարեկան մօտ 30,000 բուրլի է մխտուում այս միսիոնի համար, Ընկերութեան տարեկան տեղեկատուի մէջ կարդում ենք, «Արեւելքին ծանօթ ամէն մի անձ կիմանայ թէ որպիսի գերազանց ազդեցութիւն է ունեցել այս միսիոնը, և թէ որքան բարձրացրել է անգլիական եկեղեցու յարգը, նա ցոյց է տուել թէ գոնէ մի եկեղեցի կայ, որ պատրաստ է օգնել մի ազգի աղքատ եկեղեցու, առանց որեւէ քաղաքական նպատակների կամ մարդորսական ձգտումների, և միակ նպատակ ունենալով օգնել նրանց, որոնք իրանք իրանց օգնելու անկարող են»:

Նոյնպիսի յարաբերութիւններ, թէև սահմանափակ չափով, սկսուած են յաջողութեամբ Ղպտի և Յակոբեկեան եկեղեցիների հետ:

Հայոց եկեղեցու հետ անգլիական եկեղեցու բարեկամական յարաբերութիւնները սկսուած են վաղուց, բայց մինչև այժմ մնացել են լոկ դադափար և եթէ որեւէ գործնական կերպարանք չեն ստացել, պատճառը մենք ենք եղել, վերջերս գերազանց հանգամանքներ ներկայացան բարեկամական մօտիկ կապեր կապելու երկու եկեղեցիների մէջ, բայց չէ՞ որ հանգամանքներից օգտուող էլ պէտք է, Օքսֆորդի համալսարանում այսօր մենք երեք չորս ուսանողներ պիտի ունենայինք, և թէ միայն մեր կողմից մի փոքր ցանկութիւն և ջանք լինէր:

*) „Relations between the English and Russian Churches during the last fifty years“, by W. F. Birtbeck. London. 1894.

«Կուռնի» 1860 թուի օգոստոս համարում կարգում ենք մի անգլիացի քահանայի ներկայանալը Արաստանի և Իմերէթի ժամանակի արքեպիսկոպոս և Ջալալեանին և նրա միջոցով անգլիկան եկեղեցու եկեղեցականութեան յարգանքի և սիրոյ ողջոյններ տալը Հայոց Հայրապետին: Այս նուիրակի յատուկ նպատակն էր իւր հետ Հայ երիտասարդներ տանել Անգլիա, որպէս զի բարձրագոյն կրթութիւն ստանան և ետ դառնալով Հայոց եկեղեցու մէջ պաշտօնի մտնել: Ինչ ինչ պատճառներով նուիրակն ստիպուած էր ետ դառնալ և նրա օգտակէտ առաջարկը մնաց չգործադրուած: այն օրից մինչև այսօր:

Ամերիկայում ուր այսօր ութ հազարի չափ աստանդական հայեր կան և ուր եպիսկոպոսական եկեղեցին ամենից հարուստն է և ընկերապէս աղքատները: Ամերիկայում եկեղեցուց յետոյ, հայերը հարկաւոր ժամանակ հիւրընկալութիւն են գտնում եպիսկոպոսական եկեղեցիների կողմից: Նիւ Եօրկում հայոց պատարագը կատարուում է եպիսկոպոսական եկեղեցու մէջ, Բոստոնում երկու տարի առաջ, Ս. Պօղոսի Մայր եկեղեցու եպիսկոպոսը մարդասիրաբար մեր տրամադրութեան տակ դրեց իւր եկեղեցու փառաւոր մատուռը, ուր մենք կանոնաւոր պաշտօն էինք կատարում հայ ձեռնով հայադաւանների և բողոքական հայերի համար միասին: Այս «միացեալ» պաշտօնը շարունակուում է մինչև այժմ: Նոյնպիսի հիւրընկալութիւն գտնում են հայերն Ամերիկայի ուրիշ քաղաքներում: ուր հայոց մատուռ չկայ: Միակ հայ եկեղեցին ամբողջ Ամերիկայի հայերի համար Մասաչուզէցի Լին քաղաքումն է, ուր և նստում է հայոց հովիւը:

Աերև յիշուած ասորական առաքելականութիւնից աւելի ընդարձակ նպատակներ ունի մի նոր, աւելի ձիջգ ասած, վերադառնալ նորոգուած ընկերութիւն, որ կրում է «Արևելեան եկեղեցու ընկերութիւն»—Eastern Church Association—անունը: Ընկերութիւնը վայելում է Եօրկի արքեպիսկոպոսի, որպէս նաև բազմաթիւ անգլիացի և ամերիկացի եպիսկոպոսների, հովանաւորութիւնն ու աջակցութիւնը: Նախագահն է Ռիդինգի եպիսկոպոսը, քարտուղարը—Պատ. Հեդլամ—Rev. A. C. Headlam, All. Souls' College, Օքսֆորդում: ուր է նաև ընկերութեան կենդանաւորը:

«Արևելեան եկեղեցու ընկերութեան» առաքելական են.

1. Արևելքի քրիստոնեաների միջակե և կացութեան մասին տեղեկութիւններ տալ, աղքատութեան համար հանրային կարծիքի վերայ և այսպիսով նրանց դրութիւնը բարւոյնելու համար:

2. Արևելքի քրիստոնեաներին ծանօթացնել Անգլիկան եկեղեցու վարդապետութեան և սկզբունքների հետ:

3. Օգտուել նախանամութեան ընծայած ամէն հանգամանքներից միութիւն հաստատելու ուղղա խառ եկեղեցու հետ, և բարեկամական յարաբերութիւններ Արևելքի միւս հին եկեղեցիների հետ: («Աւղղափառ» այստեղ նշանակում է Հայոց, յունաց և ռուսաց եկեղեցիները):

4. Նպաստել, որքան հնարաւոր է, ուղղափառ եկեղեցու եպիսկոպոսներին բարձրացնելու իրանց հօտի հոգեւոր բարեկեցութիւնը:

Պարզ է, որ այստեղ ոչինչ չկայ արևելքի քրիստոնեաներին անգլիկան դարձնելու մասին, ընդհակառակն ամէն ինչ թէև լուելեայն ուղղուած է հոռմի եկեղեցու դէմ:

Ինչ պիտի լինի մեր եկեղեցու բռնելիք դիրքին Արևմտեան քրիստոնէութեան այս վերջին ժամանակներս յաճախ երևան եկող միութենական (ոչ միացման) ձգտումների հանդէպ, Պատմութիւնը գծել է նրա բռնելիք ուղղութիւնը: Հայաստանեայց եկեղեցին, որ արիւնի գնով պահել է և ձգնում է պահել իւր աղքային անկախութիւնը, միշտ բարեկամ է եղել քրիստոսի անջատուած և իրար թըշնամի քոյր եկեղեցիների միութեան: Մեր ժամանակում այնքան խօսուում ու գրուում է միութեան մասին Ուլիանոսի թէ այս թէ մանաւանդ այն երեսին, բայց համարձակ կարող ենք ասել որ քրիստոնեական միութեան համար աւելի աղնիւ ձայն չի հնչուել, քան ինչ որ հնչեցրեց Տարսնի Փողը եօթ հարիւր տարի առաջ, յոյն ու հայ եկեղեցիների միութեան առիթով, Իւր ժամանակը նրան չհասկացաւ: Եւ ինչպէս կարող էր հասկանալ, երբ քրիստոնեական միութեան գաղափարը նոյն իսկ մեր դարում քրիստոնեական իդէալով ապրողների սեպհականութիւնն է միայն, որոնց թիւը գգնադարար դեռ շատ շատ քիչ է:

Թ. Պ.

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԲՐՈՆԻԿՈՆ.

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. 1895 ԹՈՒԱԿԱՆԻ.

«Վասն խաղաղութեան ամենայն աշխարհի զՏէր աղաւեսցուք», աղօթում է ամենուրեք քրիստոնեական եկեղեցին և ամէն տարուայ վերջին գոհութիւն է մատուցանում առ Բարձրեայն Նորա շնոր-